

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.614(477)

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.3.5>

Ю. В. Абакумова

доктор юридичних наук, доцент,
директор Інституту економіки та права Класичного приватного університету

Р. Р. Романенко

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Юридичного факультету Національного авіаційного університету

ДОВЕДЕННЯ ОСОБИ ДО САМОГУБСТВА В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ

У статті досліджено проблеми та особливості кваліфікації злочину доведення до самогубства (стаття 120 Кримінального кодексу України) вчиненого в установах виконання покарань. Проаналізовано проблеми законодавчого регулювання відповідних особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі. Розглянуто питання щодо особистих немайнових прав, які забезпечують природне існування фізичної особи. Проаналізовано проблеми вітчизняного законодавства та практики щодо реалізації особистих немайнових прав засуджених, зокрема права на життя, особисту безпеку, гуманне ставлення та повагу до їх гідності.

Наголошено на тому, що всі люди від народження наділені певним комплексом невід'ємних прав та свобод, які власно є результатом людської природи. Права людини та громадянина закріплені в Конституції України, відповідно до якої усі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах. Ці права є невід'ємними та невідчужуваними. Визнання і захист прав людини є основним обов'язком держави. Наголошено, що як і будь-яка людина, права якої охороняються Конституцією України та іншими нормативними актами, особи, засуджені до позбавлення волі мають право на життя, захист якого забезпечується державою.

Зроблено висновок про те, що у місцях виконання (відбування) покарань право осіб, засуджених до позбавлення волі, на життя, особисту безпеку, особисту недоторканність, охорону здоров'я регулярно порушуються, хоча на достатньому рівні забезпечені положеннями вітчизняного законодавства. Означено обставини, які негативно впливають на стан та ефективність забезпечення таких права засуджених.

Ключові слова: доведення до самогубства, суїцид, установа відбування покарання, установа виконання покарання, засуджений, позбавлення волі, особисті немайнові права, безпека, життя, жорстоке поводження.

Вступ

Найвищою цінністю є людське життя, а також здоров'я, честь і гідність людини, її недоторканність та безпека. Життя людини є благом, на забезпечення та охорону якого спрямована більшість прав фізичної особи. У будь-якій розвинутій демократичній державі право на життя

людини охороняється на законодавчому рівні. Охорона здоров'я та життя є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави. У ст. 27 Конституції України наголошено, що кожна людина має невід'ємне право на життя. «Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має

право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [1]. Згідно з ст. 28 Основного закону кожен має право на повагу до його гідності. «Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» [1]. Будь-яка фізична особа має право захищати життя від протиправних посягань будь-яким засобом, не забороненим законом. Крім того, кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, повагу до її гідності, свободу та особисту недоторканність тощо. Відповідно до ст. 281 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) кожна фізична особа має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути позбавлена життя. Людина має право на захист свого життя і здоров'я, а також життя і здоров'я іншої фізичної особи від протиправних посягань будь-якими засобами, що не заборонені законом [2].

Право на життя, особисту безпеку, гуманне ставлення та повагу до гідності – це все особисті немайнові права особи. Взагалі, кожна людина від народження наділена певним комплексом невід'ємних прав та свобод, які власно є результатом людської природи. Права людини та громадянина закріплені в Конституції України, відповідно до якої усі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах. Ці права є невід'ємними та невідчужуваними. При цьому саме таким людським цінностям, протягом всього існування цивілізації, завжди завдавалася шкода.

Особі, позбавлені волі, зокрема під час перебування в установах виконання покарань, залишаються громадянами своєї держави, а відповідно, їм належать і всі права та свободи людини, окрім певних обмежень, визначених на законодавчому рівні.

Дослідженням, пов'язаним з немайними правами осіб, зокрема і засуджених до позбавлення волі, а також проблемами забезпечення права на життя, присвятили свої праці такі науковці як: О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, В. А. Бадира, А. П. Гель, М. Я. Гуцуляк, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. В. Дзера, О. Г. Колб, А. С. Нікіфоров, В. О. Меркулова, В. В. Лень, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, В. Ф. Примаченко, П. Г. Пономарьов, В. М. Прусс, П. М. Рабінович, А. Х. Степанюк, Р. О. Стефанчук, В. М. Трубников, М. І. Хавронюк, Ю. А. Чеботарьова, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та інші. Представляючи значущі результати, більшості досліджень бракує висвітлення

питання щодо реалізації особами, засудженими до позбавлення волі, права на життя, особливо у випадку доведення таких осіб до самогубства.

Мета статті

Виявити проблеми вітчизняного законодавства та практичні проблеми щодо кваліфікації злочину «Доведення до самогубства», який вчинюється відносно особи, засудженої до позбавлення волі.

Результати

Відповідно до ст. 269 ЦК України кожній фізичній особі від народження або за законом належить певне коло особистих немайнових прав. Такі права не мають економічного змісту. Вони тісно пов'язані з фізичною особою. Фізична особа не може відмовитися від особистих немайнових прав, що належать їй, а також не може бути позбавлена цих прав. Цими правами фізична особа володіє довічно [2].

Особисті немайнові права є видом суб'єктивних прав, які належать до категорії нематеріальних благ. Досліджуючи проблеми забезпечення немайнових прав П. М. Рабінович характеризував їх наступним чином: «це є певні можливості людини, необхідні для її існування та розвитку у конкретно-історичних умовах, що об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей» [3, с. 27].

Конституцією України визначаються види особистих немайнових прав людини, які дублюються, також, у ст. 270 ЦК України, зокрема зазначається, що до таких прав відносяться: право на життя; право на охорону здоров'я; право на безпечне для життя і здоров'я довкілля; право на свободу та особисту недоторканність; право на недоторканність особистого і сімейного життя; право на повагу до гідності та честі; право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; право на недоторканність житла; право на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування; право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості [2]. Також ЦК України та іншими законами передбачені й інші особисті немайнові права фізичної особи. При цьому перелік особистих немайнових прав, встановлених Конституцією України, ЦК України та іншими законами не є вичерпним.

Особисті немайнові права людини спрямовані не тільки на її фізичну недоторканність, але й на недоторканність внутрішнього світу та інтересів особи. Право на життя, як одне з немайнових природних прав людини, можна розглядати

як особисте немайнове право фізичної особи, яке виникає з приводу особистого нематеріального блага, яким і є життя кожної людини. Народження та смерть людини – це особливий різновид юридичних фактів, що належить до подій. Право на життя має декілька аспектів, у тому числі право на збереження життя і право на розпорядження ним [4, с. 464]. Під правом на життя, в аспекті розпорядження ним, розуміється можливість: піддавати своє життя ризику; вирішувати питання про припинення свого життя. Людина може передчасно припинити своє життя шляхом самогубства (суїциду). Саме по собі самогубство не є злочином, злочином вважається доведення особи до самогубства, тобто ті дії, без яких би не відбувся суїцид. Такі дії є кримінальнокараними. У наукових виданнях різних галузей обговорюється питання про можливість визнання права на самогубство, права на смерть, вважаючи, що таке право повинно бути проголошено у законі. На відміну від інших немайнових прав, право на життя є визначальною передумовою, основою людської гідності, що гарантує недоторканність фізичного існування людини, оскільки її життя розглядається як єдине і неподільне благо, яке не підлягає обмеженню [6, с. 325].

В Україні право людини на життя забезпечуються Конституцією, Цивільним кодексом, Кримінальним кодексом (далі – КК України), іншими нормативними актами. Право на життя осіб, засуджених до позбавлення волі, знайшло також своє відображення у Кримінально-виконавчому кодексі України (далі – КВК України). Так, у ст. 7 даного нормативного акту наголошується на тому, що держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених осіб, засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України. Право на життя та здоров'я засуджених та деякі елементи механізму його забезпечення визначається ст. 10 КВК України, відповідно до якої засуджені мають право на особисту безпеку [5]. Крім того, правові гарантії забезпечення та реалізації права засуджених на життя передбачено у: Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України); Законі України «Про попереднє ув'язнення»; Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»; Наказі Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань»; підзаконних нормативно-правових актах Міністер-

ства юстиції України. Тобто право на життя осіб, засуджених до позбавлення волі, зберігається у повній мірі та захищається так же, як і у відношенні всіх інших людей. Зазначене стосується у тому числі й кримінально-правового захисту життя засуджених осіб. У випадку протиправного посягання на це благо у відношенні засудженого кримінальна відповідальність настає на загальних підставах, зокрема і у випадках доведення такої особи до самогубства.

Самогубство – це умисне позбавлення особою себе життя, часто вчинене з відчаю. Дії, спрямовані на доведення до самогубства, завдають найбільшу шкоду особі – позбавлення її найціннішого, що є у людини, тобто життя.

Якщо дослідити ст. 120 КК України «Доведення до самогубства», то можна зазначити, що діяння, передбачене цією нормою посягає не тільки на фізичну, але й на психічну недоторканність потерпілого, його гідність матеріальні та нематеріальні інтереси, оскільки об'єктивна сторона даного злочину виражається у доведенні особи до самогубства або до замаху на самогубство, в наслідок жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства. Зокрема такі дії можуть вчинюватися щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого [7].

Законом України від 08.02.2018 р. № 2292-VIII до ст. 120 КК України було внесено певні зміни, а саме було встановлено кримінальну відповідальність за сприяння вчиненню самогубства. Крім того, перелік кримінально-караних способів доведення потерпілого до самогубства або до замаху на самогубство було розширено та доповнено такими способами, як схиляння до самогубства, а також іншими діями, що сприяють його вчиненню. Таку ознаку об'єктивної сторони злочину як примус до протиправних дій замінено на систематичний протиправний примус до дій, що суперечать волі особи [8]. І такі зміни є слушними. Як зазначають з цього приводу І. О. Зінченко та Є. В. Шевченко: «... перелік способів доведення до самогубства перестав бути вичерпним, що, без сумніву, має позитивний характер, адже дозволяє встановлювати ознаки складу даного кримінального правопорушення у нетипових ситуаціях впливу на психіку потерпілої особи з метою викликати у неї бажання скоїти суїцид» [9, с. 123].

Злочин «Доведення до самогубства» розміщений у Розділі II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» Особливої частини КК України. В першу чергу він посягає на таку людську цінність як життя. Тобто основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 120 КК України виступають суспільні відносини, що знаходяться під охороною вітчизняного кримінального законодавства, порушення яких тягне кримінальну відповідальність, а саме – за заподіяння шкоди життю (хоча і опосередковано) чи здоров'ю іншої особи або створення загрози заподіяння подібної шкоди. Але також досліджуваний злочин посягає і на певні додаткові обов'язкові об'єкти, такі як фізична та психічна недоторканість особи, її честь та гідність, психічне здоров'я, про що свідчать ознаки об'єктивної сторони розглядуваного злочину, охарактеризовані в диспозиції ст. 120 КК України, а також у кваліфікованому складі злочину «доведення до самогубства» (ч. 2 ст. 120). Тобто об'єктивна сторона даного злочину виражається у доведенні потерпілого до самогубства шляхом:

- жорстокого поводження;
- шантажу;
- систематичного приниження людської гідності;
- систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать волі потерпілого;
- схиляння до самогубства;
- інших дій, що сприяють вчиненню особою самогубства.

Жорстоке поводження з потерпілим може виражатися у вчиненні дій, які спричиняють потерпілому особливі фізичні чи психічні страждання, зокрема: мордування, позбавлення свободи пересування, позбавлення їжі, води, ліків, сну, одягу, житла, систематичне приниження, побої, нанесення тілесних ушкоджень, примушування до вчинення дій сексуального характеру тощо.

Під шантажем, у розглядуваному злочині, слід розуміти погрозу розголошення компрометуючих, ганебних або інших, щодо потерпілого або близьких йому осіб, відомостей, які потерпілий бажає зберегти у таємниці. Також це може бути погроза вчинити інших шкідливих для потерпілого дій (звільнення з роботи, розлучення, відібрання дитини, позбавлення житла чи іншого майна або засобів для існування, виселення тощо).

Систематичне приниження людської гідності полягає у регулярних (три чи більше разів)

образах особи. Це може бути глумління над нею, цькування (булінг), поширення вигадок, що порочать потерпілого, явно несправедлива критика, «знецінення» потерпілого тощо. Зазначене ще раз свідчить про необхідність введення у вітчизняне кримінальне законодавство кримінальної відповідальності за систематичний булінг, і не тільки за вчинення його відносно учасників освітнього процесу, як це передбачено ст. 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення [10], але й інших його різновидів. Систематичне приниження людської гідності потерпілого роз'яснюється у п. 28 Постанови Пленуму Верховного Суду України [11].

Систематичний протиправний примус до дій, що суперечать волі потерпілого, означає домагання від останнього, шляхом погроз, насильства чи інших подібних дій вчинити дії, які не відповідають бажанням, особистим переконанням або уявленням особи про чесність, мораль, релігійні погляди та принципи тощо. Під примусом же до протиправних дій можна розуміти фізичний або психічний вплив на потерпілого з метою спонукання його до вчинення дій, які прямо заборонені законом. При цьому «протиправність» такого примусу означає, що подібні вимоги щодо особи, не мають жодних законних підстав.

Схиляння до самогубства може виражатися у вчиненні будь-яких дій, які впливають на свідомість та рішення особи щодо вчинення суїциду. Для застосування ж ч. 2 ст. 120 КК України необхідно визначити наявність матеріальної або іншої залежності потерпілого від винного, яку встановлює суд відповідно до стосунків, які усталилися між жертвою та злочинцем [12, с. 116].

У КК України передбачено також кримінальну відповідальність за: катування (ст. 127); побої і мордування (ст. 126); домашнє насильство (ст. 126-1); кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, зокрема: зґвалтування (ст. 152), сексуальне насильство (ст. 153), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154); злочини, пов'язані з зараженням вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби або венеричної хвороби (ст. ст. 130-133), злочини, пов'язані з незаконним проведенням абортів або стерилізації (ч. ч. 2-4 ст. 134), незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145), незаконне позбавлення волі (ст. 146), незаконне поміщення в заклад з надання пси-

хіатричної допомоги (ст. 151), примушування до шлюбу (ст. 151-1), перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ч. ч. 2-3 ст. 365), притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372), постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375), дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (щодо тероризування в установах виконання покарань засуджених) (ст. 392), перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ч. ч. 2-3 ст. 426-2) [7]. Подібні дії у відношенні до потерпілого також можуть стати причиною його самогубства, але в таких випадках кримінальна відповідальність винного настає за сукупністю статей.

Згідно зі ст. 289 ЦК України кожна особа має право на фізичну (особисту) недоторканість. Фізична особа не може бути піддана катуванню, жорстокому нелюдському, або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню (ч. 2 ст. 289) [2].

Відповідно до ст. 3 Хартії основних прав Європейського союзу (ЄС) кожна людина має право на фізичну недоторканість та недоторканість психіки [13].

У Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод (ЄКЗПЛ) право на фізичну та психічну недоторканість безпосередньо не згадується, однак, згідно з тлумаченням положень цієї Конвенції – це є частиною: права на особисту недоторканість (ст. 5); права на свободу від катувань або нелюдського, чи такого, що принижує гідність, поводження (ст. 3); права на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8); права на охорону здоров'я [14]. Також фізична та психічна недоторканість людини охороняється положеннями Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

Відповідно до положень «Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань» засуджені не повинні підлягати жорстокому, нелюдському або такому, що принижує їх гідність, поводженню (розділ 2) [15]. З іншого боку причин вчинення самогубства в установах виконання (відбування) покарань може бути значна кількість. При цьому, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 120 КК України може здійснюватись як персоналом установи, так і іншими ув'язненими, а також – родичами або близькими особи, засудженої до позбавлення волі.

Згідно з останніми даними статистики, щороку в українських установах виконання покарань вбивають себе від 40 до 50 людей. За останні п'ять років в установах відбування (виконання) покарання України внаслідок вчинення суїциду померло близько 236 осіб:

- 2017 р. – 48 самогубств;
- 2018 р. – 46 самогубств (з них 33 – у виправних колоніях, 13 – у СІЗО);
- 2019 р. – 50 самогубств (з них 34 – у виправних колоніях, 16 – у СІЗО);
- 2020 р. – 49 самогубств (з них 37 – у виправних колоніях, 12 – у СІЗО, 1 – виховна колонія);
- 2021 р. – 43 самогубств (з них 25 – у виправних колоніях, 18 – у СІЗО) [16].

Звісно у порівнянні з загальною тенденцією вчинення суїциду в нашій державі, та й взагалі у світі, це не такі вже і значні дані. Так у світі щороку накладають на себе руки більше ста тисяч осіб. В Україні у 2016 р. самогубство вчинили 6898 особи, а вже у 2020 р. – 7654 особи [16].

При цьому слід також відзначити, що зареєстрованих випадків доведення засуджених осіб до самогубства не багато. Це пов'язано з тим, що будь-які правопорушення з боку засуджених свідчать про недоліки у роботі адміністрації колонії. Тож випадки доведення засуджених до самогубств приховуються. Такі випадки на практиці важко виявити та довести.

Переважаючі причини самогубств осіб, засуджених до позбавлення волі, пов'язані з особистими хвилюваннями щодо незаконного, на їх думку, притягнення до кримінальної відповідальності, призначенням надмірно суворого покарання, страхом перед його настанням, страхом перед перебуванням в установах позбавлення волі тощо. Особливо це стосується осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. В них відзначається підвищена схильність до суїциду та втечі. Так, наприклад, у Київському слідчому ізоляторі управління Державного департаменту України з питань виконання покарань у місті Києві та Київській області скоїла самогубство через повішання 47-річна жінка, яка була засуджена Соломенським районним судом м. Києва на вісім років позбавлення волі за вбивство матері чоловіка. У передсмертній записці вона пояснила свій крок протестом проти судової несправедливості [17].

Як слушно зауважує О. Г. Колб – настанню смерті внаслідок суїциду зазвичай передують певні негативні міжособистісні стосунки, що скла-

даються між засудженими як у період відбування покарання, так і до нього (зокрема, у слідчому ізоляторі). Бажання покінчити з життям шляхом самогубства, в багатьох випадках, спричиняють гомосексуальні стосунки, вживання алкоголю, наркотиків, азартні ігри [18, с. 164]. А як зазначає з цієї проблеми І. М. Копотун, самогубство засуджених – це одна з найсерйозніших проблем у діяльності установ виконання покарань, оскільки вони можуть не лише негативно позначитися на оперативній обстановці, а також дезорганізувати діяльність такої установи, чинити тиск на засуджених і навіть її співробітників та викликати широкий суспільний резонанс, оскільки життя людини трагічно обривається нерідко з вини адміністрації установи [19, с. 597]. Наприклад, у Білоцерківській виправній колонії № 35 Державного департаменту України з питань виконання покарань вчинив самогубство засуджений, до звільнення якого залишалося менше чотирьох місяців. За інформацією правозахисників, засуджений вдався до самогубства після конфлікту із співробітниками колонії, які примушували його працювати на шкідливому гумовому виробництві [20]. Також, у Харківському Слідчому ізоляторі вчинив самогубство через повішення 17-річний засуджений який був засуджений за крадіжку та з квітня 2021 р. перебував в СІЗО у камері разом з трьома неповнолітніми. За словами адміністрації загиблий ніколи не скаржився ні на умови утримання, ні на погане ставлення з боку співкамерників або працівників слідчого ізолятора. Однак «не скаржився», не означає, що проблем не було. Тож з Києва до Харківського СІЗО було направлено перевірку, щоб зрозуміти в яких умовах живуть ув'язнені та чи дотримуються їхніх прав [21].

За останні два роки кількості самогубств у місцях позбавлення волі збільшилися на 22 % [22]. У «Рекомендаціях щодо запобігання самогубствам в установах Державної кримінально-виконавчої служби України» серед причин вчинення самогубства виокремлюються наступні:

- втрата засудженим соціально-корисних зв'язків (відсутність родичів, втрата родинних зв'язків під час перебування в місцях позбавлення волі);
- складні життєві обставини (втрата рідних чи близьких осіб, особисті фінансові борги або членів родини тощо);
- засудження особи вперше до тривалих строків позбавлення волі, що приводить до відчаю;

- сімейні проблеми (хронічна конфліктно-деструктивна атмосфера в родині, розлучення, зрада близької людини);

- порушення у сфері міжособистісних стосунків та відхилення у поведінці (соціальна дезадаптованість), що приводить до непорозуміння та викликає депресію;

- загроза чи факт регулярних принижень або згвалтування;

- тяжка хвороба, зокрема соматичні захворювання або психічні та поведінкові розлади;

- наркотична чи алкогольна залежність, що приводить до неадекватного сприйняття реальності;

- поміщення у дисциплінарний ізолятор, карцер;

- переведення в приміщення камерного типу, одиночні камери;

- конфліктні стосунки з іншими засудженими або адміністрацією;

- емоційні проблеми у засудженого (тривожність, депресія, афект, фрустрація, агресія тощо), особливо у випадках, коли засудженим було вчинено злочин проти особистості (зокрема – вбивство близької людини);

- подовження строку покарання;

- невдача поданої апеляції [23].

Крім того, як одну з можливих причин суїциду серед засуджених можна виділити і злісну неповагу до потерпілого або членів його родини чи близьких осіб з боку адміністрації закладу виконання покарання.

Також до суїциду схильні ув'язнені, які: раніше мали суїцидальні спроби або чинили акти самоушкодження; рідні та близькі яких скоювали самогубство; мали високий соціальний статус до потрапляння в установи виконання покарань; особи похилого віку; особи, які належать до ЛГБТ спільноти [23].

Проблема полягає в тому, що, у переважній більшості, особи, засуджені до позбавлення волі, є однією з самих не захищених соціальних ланок суспільства. Достатньо непоодинокими, а навіть можна сказати – регулярними є випадки, коли засуджених принижують різними способами (як персонал, так і інші ув'язнені), що виражається в їх побитті, відбиранні продуктів, вимаганні прати одяг чи виконувати іншу, іноді принизливу роботу. Часті випадки згвалтування або примушування до дій сексуального характеру, різноманітні погрози, щодо потерпілого та його близьких. З боку працівників установ виконання покарань на засудженого може здійснюватися певний тиск, шляхом

погроз, фізичного насильства, змушування перебування, без законних для того підстав, у одиночних камерах чи карцерах, що часто супроводжується застосуванням катувань шляхом використання світла та музики, внаслідок чого ув'язненого позбавляють сну, зважаючи на те, що одиночні камери та карцер взагалі дуже негативно впливають на ув'язнених з психологічної точки зору. Існує тотальне недофінансування із державного бюджету установ виконання покарань на поліпшення умов тримання (придбання предметів, матеріалів, обладнання та інвентарю тощо). Більшість установ виконання покарань отримують видатки на цю статтю бюджету у обсязі не більше 5% від потреб, які зазначені у бюджетному запиті відповідної установи [22]. Перебування у місцях позбавлення волі часто супроводжується антисанітарними умовами, відсутністю у достатній кількості їжі та засобів гігієни, відсутністю адекватної медичної допомоги тощо. У таких випадках, у разі вчинення суїциду ув'язненим, неможливо взагалі доказати факт саме доведення до самогубства, оскільки підставою кримінальної відповідальності є лише вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України (ст. 2 КК) [7]. Конкретна особа (суб'єкт злочину) несе кримінальну відповідальність за вчинення конкретного складу кримінального правопорушення. Працівник колонії не може відповідати за вчинення засудженим самогубства, через неприйнятні побутові умови, у зв'язку з недостатнім фінансуванням, на фоні чого ув'язнений став схильним до депресії. Інші ув'язнені не можуть відповідати за самогубство особи, вчинене внаслідок наявності у неї соціальної дезадаптованості. Як зазначає з цього приводу психолог Н. Ю. Максимова, у таких випадках самогубство є наслідком взаємодії складних суїцидальних рис засудженого та несприятливого соціального середовища, в якому він опинився. Засуджені, до яких застосовується насильство, терор, регулярний психологічний тиск, зазвичай опиняються у безвихідному становищі, з якого дуже важко вийти без сторонньої допомоги [24, с. 50]. Допомога має виходити від персоналу колонії та від кваліфікованого психолога, здатного надати реальну допомогу особі, на яку здійснюється фізичний або психологічний тиск.

Отже, враховуючи зазначене вище, можна дійти висновку про те, що кримінальній відповідальності підлягають лише винні особи,

дії яких охоплюються ознаками об'єктивної сторони ст. 120 КК України. Тобто дії адміністрації закладу виконання покарання та інших засуджених (конкретних осіб) мають виражатися у жорсткому поводженні з потерпілим, його шантажі, систематичному приниженні людської гідності, систематичному протиправному примусі до дій, що суперечать його волі, схильності потерпілого до самогубства, а також інших діях, що сприяють вчиненню самогубства, якщо внаслідок цього настали суспільно небезпечні наслідки у вигляді вчинення ув'язненим суїциду.

У місцях виконання (відбування) покарань право осіб, засуджених до позбавлення волі, на життя, особисту безпеку, особисту недоторканність, охорону здоров'я регулярно порушуються, хоча на достатньому рівні забезпечені положеннями вітчизняного законодавства. Серед обставин, які негативно впливають на стан та ефективність забезпечення таких права засуджених осіб можна назвати:

- невідповідність порядку виконання (відбування) покарань у виді позбавлення волі міжнародно-правовим актам щодо забезпечення охорони життя та здоров'я осіб, засуджених до позбавлення волі;
- неналежне державне фінансування медико-санітарного забезпечення засуджених;
- відсутність психологічної допомоги особам, засудженим до позбавлення волі;
- неналежне матеріально-побутове забезпечення засуджених;
- недостатній контроль з боку адміністрації установ виконання (відбування) покарання щодо забезпечення права на охорону життя, здоров'я засуджених, їх особистої безпеки;
- нездатність персоналу ефективно врегульовувати конфлікти серед ув'язнених ненасильницьким способом;
- недостатній контроль щодо дотримання адміністрацією установ виконання (відбування) прав засуджених та забезпечення нормального побуту.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
2. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2003. №№ 40-44. Ст. 356. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>

3. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина. Навчальний посібник. Київ : Атіка. 2004. 463 с.
4. Дзера О. В. Конституція України. Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина :навчальний посібник. Київ : Парламент. 1999. 761 с.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2004. № 3–4. Ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
6. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія. Відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ : КНТ. 2007. 626 с.
7. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-03. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
8. Про внесення змін до ст. 120 Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за сприяння самогубству. Закон України від 08.02.2018 р. № 2292-VIII. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2018. № 13. Ст. 72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
9. Зінченко І. О., Шевченко Є. В. Проблемні питання кримінальної відповідальності за доведення до самогубства (ст. 120 КК України). Економічна теорія та право. 2021. № 1 (44). URL: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/118-142.pdf>
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР* (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст.1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
11. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.
12. Семак С. В. До питання доведення до самогубства особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності. *Juris Europensis Scientia*. Випуск 1. 2022. С. 114-120.
13. Хартії основних прав Європейського союзу. URL: <https://ccl.org.ua>.
14. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод. URL: <https://healthrights.org.ua>.
15. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18>
16. 13 вбивств та понад 200 самогубств: у Мін'юсті розкрили статистику смертності в українських в'язницях. URL: <https://apnews.com.ua/ua/news/13-vbivstv-ta-ponad-200-samogubstv-u-miniustirozkrili-statistiku-smertnosti-v-ukrainskikh-vyaznitsyakh/>
17. В Лукьяновском СИЗО спустя несколько часов после вынесения приговора повесилась женщина, осужденная на восемь лет лишения свободы. Факты и комментарии. Всеукраинская ежедневная газета. 26.12.07. С. 2
18. Колб О. Г. Криминологія і соціальна профілактика злочинів у виправних установах. Навчальний посібник. Луцьк. РВВ «Вежа». 2007. 399 с.
19. Криминологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна криминологія). Посібник. За ред. О. М. Джужі. Київ. НАВС. 2013. 620 с.
20. У Білоцерківській колонії засуджений учинив самогубство – правозахисники. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1613203.html>
21. У Харківському СІЗО знайшли повішеним на простирадлі 17-річного ув'язненого, який сидів за крадіжку. URL: <https://apnews.com.ua/ua/news/u-kharkivskomu-sizo-znaishli-povishenim-na-prostiradli-17-richnogo-uvyaznenogo-yakii-sidiv-za-kradizhku/>
22. Права в'язнів. Т. Беспала, Є. Захаров, Г. Овдієнко, М. Ревякін, Г. Токарев (матеріали вебінару ХІІІ 16.06.2021). URL: <https://khp.org/1608809215>
23. Рекомендації щодо запобігання самогубствам в установах Державної кримінально-виконавчої служби України. 2020. URL: [Recommendations to prevent Suicidal behavior UKR +.pdf](https://www.recommendations-to-prevent-suicidal-behavior-ukr.pdf)
24. Максимова Н. Ю. Психологічна профілактика суїциду та агресивної поведінки у засуджених до довічного позбавлення волі. Київ. Паливода А. В. 2011. 128 с.

Abakumova Yu. V., Romanenko R. R. Proof of a person to suicide in institutions for the execution of punishments: individual issues characteristics and warnings

The article examines the problems and features of the qualification of the crime of suicide (Article 120 of the Criminal Code of Ukraine) committed in penal institutions. The problems of legislative regulation of the relevant personal non-property rights of persons sentenced to deprivation of liberty are analyzed. The issue of personal non-property rights, which ensure the natural existence of a natural person, is considered. The problems of domestic legislation and practice regarding the realization of personal non-property rights of convicts, in particular the right to life, personal safety, humane treatment and respect for their dignity, are analyzed.

It is emphasized that all people are endowed with a certain set of inalienable rights and freedoms, which are the result of human nature. Human and citizen rights are enshrined in the Constitution of Ukraine, according to which all people are free and equal in their dignity and rights. These rights are inalienable and inalienable. Recognition and protection of human rights is the main duty of the state. It was emphasized that, like any person whose rights are protected by the Constitution of Ukraine and other normative acts, persons sentenced to imprisonment have the right to life, the protection of which is ensured by the state.

It was concluded that the right to life, personal safety, personal integrity, and health protection of persons sentenced to imprisonment are regularly violated in the places of execution (serving of punishment), although they are sufficiently protected by the provisions of domestic legislation. Circumstances that have a negative impact on the state and effectiveness of ensuring such rights of convicts have been identified.

Key words: *driving to suicide, suicide, institution of punishment, institution of punishment, convicted, deprivation of liberty, personal non-property rights, security, life, cruel treatment.*